
Boško VARIĆAK-KERANOVIĆ

Osvrt

Zagreb

PISANI KAMEN:
NAJSTARIJI
VODNOGOSPODARSKI
ZAPIS

Uvod

Razmatranje geomorfologije Like i bioklimatske različitosti u odnosu prema ostalim dijelovima Hrvatske kao i razumijevanje čovjekove egzistencije u tom prostoru s hladnim i dugim zimama i suhim ljetom, zasigurno na neki način određuje način života i kulturne oblike. Prostor Like je definirao način života utemeljen na elementima prirodne sredine koji su omogućavali očuvati identitet kroz tisućljeća.

Osnovna odrednica života na tom prostoru bili su voda i drvo. Od vode se živjelo, a drvom se trgovalo. Bez

Slika 1.

Pogled na zapadni dio
Kosinja s masivom
Sjevernog Velebita
(Foto: ing.
Boško Varićak-Keranović)

obzira na to u kojem povijesnom razdoblju promatramo razvoj društva u toj zatvorenoj sredini, uvijek se pojavljuje voda kao primaran činitelj opstojnosti, to više što je trebala za opstanak čovjeka, ali također za uzgoj stoke od koje se dobivalo sve nužno za život. Od uzgoja se dobivalo i meso i koža i vuna i prerađevine mlijeka kojima se trgovalo. A sam prostor bilo je poveznica sjevera i juga, od Baltika do Jadrana. Već u ilirskim grobovima kao ukras nalazimo jantar s Baltika, što je dokaz putova kroz Liku koji traju. Zahvaljujući upravo tim prirodnim tokovima, čovjek je gradio svoju sliku sredine u kojoj obitava tražeći smisao života i trajno naseljavanje. Na taj način razvijao se tradicijski način života, koji se vrlo sporo mijenjao i zadržao je određene karakteristike do danas.

Krško područje Like naoko puno kamenih oblina, očuvalo je život i razvijalo ga tamo gdje je bilo vode. A u ovome kršu ima obilje vode i na površini i u podzemlju. I upravo današnje vrijeme dokazuje te vrijednosti i pitanje je trenutka kada će se ukupno shvatiti koje bogatstvo imamo. Upravo su znanstvena istraživanja pokazala da doline rijeke Gacke i rijeke Like u Kosinju daju najveći dio ličkih nadzemnih i podzemnih voda vrlo visoke kakvoće.

Život buja tamo gdje je voda. Sve civilizacije do danas razvijale su se uz vodu i naš odnos prema vodi za piće odnos je pripadnosti kulturi i našoj budućnosti; ne možemo ga promatrati bez ukupne budućnosti lijepe nam Hrvatske.

Zadržimo li se na Kosinjskoj dolini i razmotrimo li mogućnost opstojnosti na tome prostoru, može se reći da čovjek ovdje obitava dugo. Istraživanja je samo špilja Golubinjača, u kojoj su nađeni slojevi života od neolitika do kasnog željeznog doba. Makar na nizu lokacija postoje naznake da je takvog života bilo i na drugim mjestima i prije nego što su nastala naselja gradinskoga tipa, ne samo na području Kosinja. Pleme Japoda obitava na području Like pa tako i u Kosinju, makar se zna da su se dijelili na manja plemena u sklopu toga općeg pojma.

Sva gradinska naselja u Kosinju nisu istražena, i ne zna im se točan broj. Pretpostavlja se da je u Gornjem Kosinju bilo središte ilirskog plemena Parentina, ali im se točne granice ne znaju. Prema sondažnim arheološkim istraživanjima nađeni su u grobištima bogati nalazi koji upućuju na relativno bogatiji život toga doba. Budući da su se Iliri bavili stočarstvom, vjerojatno im je bogatstvo donosila stoka za koju je bilo vode u izobilju zahvaljujući rijeci Lici. Osim što su uzgajali stoku uz kuću, odlazili su na ljetnu ispašu na Velebit na pašnjake bogate kvalitetnom planinskom travom, gdje su imali tzv. "stanove" za bora-

vak na planini. To su obično bile male kuće, zidane suhozidom i pokrivene drvenim kalanim daskama određenog oblika, “šindra”. Takav način stočarenja zadržao se do 60-ih godina 20. stoljeća. Uvjetno središte takvog stočarstva na području Kosinja bilo je na Begovači, proplanku na Velebitu ispod Begovačkih kukova. Razlog je svakako izvor pitke vode. Još u srednjem vijeku u blizini tih livada bilo je selo, dok su u okolini i danas prepoznatljivi ostaci zidova “stanova”.

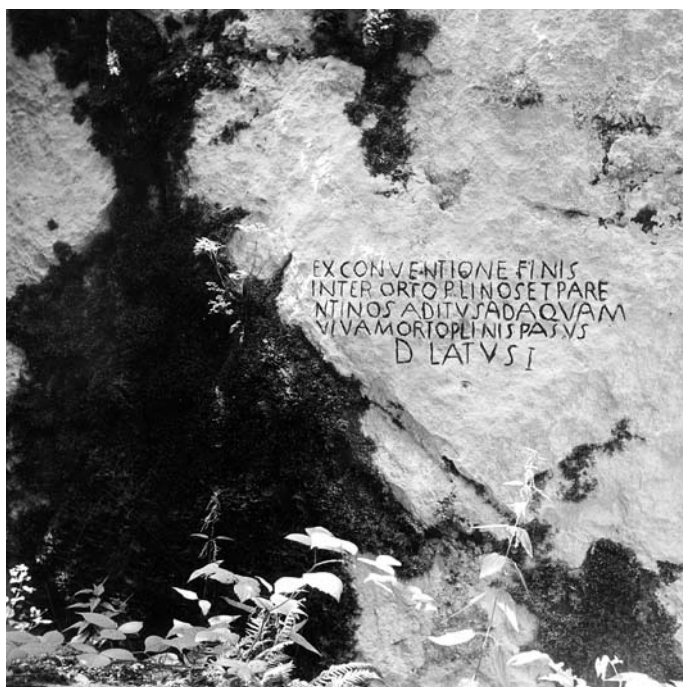
Boško VARIČAK-KERANO-
VIĆ

**Pisani kamen:
najstariji
vodnogospodarski
zapis**

Pisani kamen

Danas je Begovača potpuno pusta i osim medvjeda, vukova ili srna, tu ne zalazi nitko. Na važnost toga područja kroz tisućljeća podsjeća tek PISANI KAMEN, oko 500 metara dalje. U živoj stijeni uklesan je natpis na latinskom jeziku, još uvijek *in situ*:

Slika 2.

Pisani kamen
(Foto: ing. Boško Varičak-
Keranović)

EX CONVENTIONE FINIS
INTER ORTOPLINOS ET PARE
NTINOS ADITUS AD AQUAM
VIVAM ORTOPLINIS PASUS
D LATUS I

U prijevodu:

**UGOVORENA GRANICA IZMEĐU ORTOPLINA I
PARENTINA; PRILAZ ŽIVOJ VODI
ORTOPLINIMA
KORAKA 500; STRANA 1**

Dakle, u stijeni je uklesana odluka Rimskog suda o korištenju vrela, očito zbog sukoba između dvaju plemena. Treba reći da je prema tekstu koji je s trajnom namjerom uklesan u živu stijenu, na mjestu događaja zasjedao sud, što je i danas vrlo rijetko. Prema tome, sukob je bio vrlo značajan da ga je rješavala rimska sudbena vlast. Time je ona očito učvršćivala svoju vlast rješavajući sukob dvaju vrlo jakih japodskih plemena - Ortoplina i Parentina. Ortoplinima je sjedište bilo u gradu Ortopli, današnja Stinica kod Jablanca, dok se za Parentine zna da su s područja Kosinja i pretpostavlja se da im je sjedište bilo municipij Tesleum, čiji je kamen s tim natpisom nađen 1901. u Donjem Kosinju. Navedeni natpis je uklesan na samoj granici dvaju plemena tako da Ortoplini znaju da se nalaze na tlu Parentina kada prođu Pisani kamen, ali se mogu služiti vodom za sebe i stoku u dužini od 500 koraka, dakle putem koji i danas služi istoj svrsi kao prije gotovo dvije tisuće godina. Granica između dvaju plemena je ona duž Velebita, gdje se i danas zna kamo su dolazili na ispašu Primorci, a kamo Ličani, tako da se područja gotovo podudaraju s onima s početka prvoga stoljeća. Kada je crta okomita na navedenu granicu duž Velebita, ali okrenuta prema moru, dolazi se do graničnog kamena Ortoplina iznad današnje Stinice, koja pokazuje podjele između plemena ili pojedinih područja na primorskoj strani u rimsko vrijeme.

Tekst određuje prvi put, ne samo na našem tlu, odnos prema korištenju vode. To je vrlo značajno za to razdoblje, odnosno za definiranje odnosa prema vodi i njezinu korištenju, pogotovo što je voda za napajanje stoke bila važan faktor gospodarske stabilnosti obaju plemena. Time se može zaključiti da je rimska država imala izražen odnos prema gospodarenju vodom, što se zna iz povijesti akvadukata, vodosprema, kvalitete cijevi za protok vode i cijelog sustava koji je tada bio prisutan. Međutim, ovo je prvi put da se vodnogospodarski resurs izvan gradskih sredina definira pravno, što omogućava razvoj i mir među plemenima na tome području.

Pisani kamen i granični kamen u Stinici najsjevernije su točke graničnih podjela koje je uspostavila rimska upavna vlast na istočnom Jadranu i time dala važnost tome području, ali i odredila upravne granice unutar svojih provincija. Zapravo, to je do danas otkriveno i znanstveno obrađeno jer se zna da su takve upravne podjele bile i u drugim dijelovima Rimskog Carstva. Danas se zna da i Plinije i Ptolomej, između ostalog, spominju Ortoplu (Stinica), Lopsicu (Sv. Jaraj), Seniju (Senj) te činjenicu da Japodima pripada obala od Histra na rijeci Raši do Zrmanje gdje počinju Liburni.

Natpis na Pisanom kamenu znanstveno je obradio akademik Duje Rendić-Miočević i datirao ga je u 30. do 70. godine poslije Krista, dakle u vrijeme poslije Dollabele, kada su se rješavali upravni odnosi u rimskoj provinciji prema njegovu projektu.

Odnos naroda prema Pisanom kamenu vrlo je zanimljiv. Kako nisu znali pročitati što na njemu piše, a i predajom se izgubilo prvobitno značenje, pogotovo što je poslije povlačenja Turaka u Liku došlo novo stanovništvo, zadržali su oblik riječi PISANI. Dakle, na njemu piše, ali ne zna se što. Možda je sveto ili je posvećeno Svevišnjemu. Stoga su se ljudi stoljećima odnosili prema zapisu na kamenu s poštovanjem, a i danas šutke prolaze uz taj kamen kada idu putem po drva ili kada su nekada vodili stoku na

ljetnu ispašu. Područje narod smatra gotovo svetim, nitko u blizini ne sječe drva. Primjerice, uz natpis je i danas panj debele jele koja je tek 1970-ih godina posječena. Zbog svih navedenih razloga, natpis je i danas *in situ*.

Današnja Lika je posljednje područje u ovome dijelu Rimskog Carstva koje je osvojeno unatoč činjenici da je Oktavijan 35. godine prije Krista u krvi pobijedio Japode. Ipak, još dugo su zadržali sva svoja obilježja života i kulture. Rimljani su morali otvoriti put preko Like od Peto-vije (Ptuja) i Siscije (Sisak) do mora zbog trgovačkih pu-teva. Tek stabilizacijom rimske vlasti na području Japoda i dolaskom Kornelija Dollabele, 14. godine poslije Krista, kao namjesnika cara Augusta na područje Ilirika, nastaju znatne promjene u upravi, koje traju i poslije njegova odla-ska 20. godine poslije Krista. Usput: tek od Dollabele po-činje se upotrebljavati naziv Dalmacija za cijelo današnje područje Dalmacije.

Povijesno značenje

Osim primjera rimske kulture, ostaci triju sarkofaga i miljokaza, rimska cesta za Prozor i ceste za Jablanac, go-tovo ništa nije arheološki istraženo, uključujući fragmen-talno istraživanje srednjega vijeka. Pokušat ću navesti određene značajke lokaliteta:

- grad na Mlakvenoj gredi za koji se zna da je bio ba-novski sudbeni stol između 9. i 11. st. u vrijeme hrvat-skih narodnih vladara
- do turskog prodora nakon bitke na Krbavi bilo je u Kosinju sedam crkava
- kao i središnja utvrda kosinjskog kneza, poslije Anža Frankopana, Bočač je imao i tri utvrde koje su čuvale ulaz u Kosinjsku dolinu, kao i stražarsku utvrdu uz cestu radi kontrole
- raskrižje putova u srednjem vijeku s jezerom i osta-cima zgrada, gdje su se mijenjali konji i bile gostinjske sobe, s još uvijek očuvanim srednjovjekovnim suhozi-dom koji je čuvao prilaz vodi
- nađeni glagoljaški natpisi
- jedna od prvih tiskara u Europi i svijetu u kojoj je na-stala 1483. prva tiskana knjiga u Hrvata, Južnih Sla-vena i Slavena uopće, Kosinjski misal po odobrenju rimskog dvora; prvi put u povijesti tiskana je crkvena knjiga na pismu jednog naroda – glagoljici
- već 1491. tiskan je i brevijar, gdje u kolofonu pouz-dano stoji da je nastao u Kosinju
- u toj dolini bila su i dva samostana, od kojih jedan pa-vlinski.

Lika je sjecište kopnenih puteva sjever-jug, istok-zapad, a tuda su prolazili i hodočasnici naših južnih krajeva koji su išli pješice u Vatikan.

Početakom 16. st. dolazi pod vlast Turaka, čiji beg je stolovao u Perušiću. Spušta se zavjesa povijesti koja je prekrila Kosinj i bacila u zaborav sve što je stoljećima stvarano u kulturi jednog naroda. Kao dio toga danas vraćamo fragmente kulture i života koji se nikada neće posve istražiti, niti će se vratiti u ondašnjem značenju.

Lika je oslobođena 1689., a Karlovačkim mirom 1699. pripala je ponovno Hrvatskoj. Ipak nije ponovila prijašnji sjaj ni bogatstvo kulture i života, pa tako ni Kosinj, koji treba vidjeti da bi se volio kao dio ukupne hrvatske dosto-

sti. Nakon Gutenbergova izuma, u Bologni se 1472. tiskala prva zemljopisna karta. Bio je to pretisak Ptolomejeve karte. Zanimljivo je spomenuti da se Kosinj spominje pod raznim nazivima: Khesin, Cosin ili Kosin i ucrtavan je u karte od početka 16. st. do polovice 18. st. S obzirom na to da su se tada ucrtavala značajnija mjesta, postavlja se pitanje: zbog čega je Kosinj bio toliko značajan da su ga unosili kartografi iz Ugarske, Austrije, Italije pa do Amsterdama? Najstarija znana zemljopisna karta do sada jest Lazarusova karta iz 1515. tiskana u Ingolstadtu. Talijanski kartografi, počevši od Gastaldija 1560. navode Kosinj u 16. st. osam puta u zemljopisnim kartama. Kao najznačajniji su Sambucu i Barenza, koji je 1595. u Veneciji tiskao kartu na

Boško VARIČAK-KERANO-
VIĆ

**Pisani kamen:
najstariji
vodnogospodarski
zapis**

Slika 4.

Mlin na potoku Bakovcu
(pritoka rijeci Lici)
(Foto: ing. Boško Varićak-
Keranović)

kojoj je Kosinj. Znamo da je označen i u poznatom Orteliusovu atlasu tiskanom u Amsterdamu 1595., pod naslovom "Iliricum" - tabla 92. U Austriji Kosinj bilježi Qrojter 1630., a Pavao Ritter Vitezović 1699. na našoj prvoj tiskanoj karti. Posljednja povijesna karta na kojoj je Kosinj bio je tisak Johana van der Brugena iz 1737. u Beču. Još treba provesti dugotrajna istraživanja da bi se utvrdili opseg i važnost Kosinja na zemljopisnim karatama tiskanim u to vrijeme. Treba spomenuti da je tada ispravno lociran uz rijeku Liku. Zasigurno postoje gospodarski, društveni i kulturni razlozi zbog kojih je Kosinj unošen u karte. Ne znamo danas zašto, ali nadamo se da će znanost odgovoriti na to pitanje.

Priroda i važnost

Danas se smatra da je Kosinjska dolina jedna od najljepših planinskih dolina uz obalu Sredozemlja. Okružena planinama, sa zapadne i jugozapadne strane, Sjevernim Velebitom, najznačajniji je dio najljepše hrvatske planine. Prosječna nadmorska visina doline je 511 metara, a okolni planinski vrhunci na iznad 1000 metara. Kosinjska dolina na jugozapadu završava ispod vrha Veliki Kozjak (1620 m), koji je najljepši vrh Velebita. To je kamena kupa koja blješti ljeti, a zimi i u proljeće djeluje poput bisera prepunog snijega, koji niče iz šumskog prostranstva. Uzduž je prate vrhunci Sjevernog Velebita, koji je dijele od mora. To je tipična krška dolina, međutim karakteristika joj je da su joj sve pobočne strane pokriveno šumom, što joj daje posebnu ljepotu. Ukupna dužina doline je 27 km, a dijeli se na Kosinjski Bakovac i Lipovo polje. Preko sedla Oltari i Goljak snažno cirkulira zrak s mora i vrhova Velebita. U dolini je 15 sela i zaselaka.

Od prirodnih ljepota svakako treba spomenuti dvije špilje u bokovima brane Kruščice (Horvatova i Poljakova), koje su, pogotovo Horvatova, među najljepšima u ovome dijelu europskog krša.

Usred Kosinja se nalazi kameni most, koji je 1925. projektirao otac moderne hrvatske mostogradnje, ing. Milivoj Frković. Gradnja je završena 1936. Most je građen prema uzoru na staru hrvatsku mostogradnju (uklinjenje kamena), te je poznat po svojoj ljepoti, dok neki smatraju da je jedan od triju najljepših europskih mostova.

Kroz dolinu teče rijeka Lika, vrlo bogata vodom. Prosječni godišnji protok kod kosinjskog mosta je 29,20 m³ u sekundi, dok je godišnji pritek u jezero Kruščicu 27,9 m³ u sekundi. Ta je rijeka po količini vode druga ponornica

u Europi, a ponire na kraju doline. Novija istraživanja dr. Nikole Tvrkovia dokazala su da u ponorima rijeke Like u vječnoj tami živi školjka jedinstvena na svijetu.

Na ulazu u dolinu na rijeci Lici nalazi se brana Kruščica s akumulacijskim jezerom u kojem je maksimalna količina vode oko 130 milijuna kubičnih metara, a na kraju doline, prije ponora kod sela Selišta, nalazi se tunel kojim voda odlazi prema Švici, gdje pada na turbine u Sv. Jurju (HE SENJ).

Samo u dvorcu Hampton Court Henrika VIII. postoji loza iz 1768., deblja, od one u Kosinju. Posadio ju je Lancelor Brown. U Engleskoj je posebno njeguju, dok se za ovu u Kosinju i ne zna. Obujam joj je 57 cm, ali je najdeblja samo u starom vinogradu za koji se znaju imena 7 generacija koje su o njemu vodile brigu. Ustanovljeno je da postoje dvije sote grožđa o kojima nigdje ne postoji nikakav podatak. Pretpostavlja se da su to prastare indoeuropske sorte koje nije uništila peronospora početkom 20. st. Dok ostale poznate sorte grožđa podnose zimske temperature do minus 15°C, ova sorta bez problema podnosi i minus 30°C. Nakon peronospore svaka loza se cijepi, a ovoj se odreže grančica, zabode u zemlju i nakon godinu dana daje istu sortu. Institut za vinogradarstvo Hrvatske čeka rezultate starosti preko DNK metode iz SAD-a, a daljnjim znanstvenim pristupom nastojat će se dobiti vino novih organoleptičkih svojstava. Daleke 1835. Franjo Julije Fras navodi da su u Kosinju pod vinogradom 22 jutra zemlje.

Ovim prilogom pokušao sam malo zagrepsti u našu povijest, koja je toliko bogata a lakonska odrednica da pripadamo sredozemnom krugu jest činjenica iz koje se stvarala Europa. Zato ne trebamo dokazivati pripadnost, nego njezin sadržaj. To što imamo jedan od najstarijih europskih vodnogospodarskih zapisa o korištenju vode, govori u prilog tome. Čuvajući zapis na kamenu u srcu Velebita, čuvamo sebe i svoju trajnu opstojnost na ovom području. Želio bih završiti meni najljepšim stihovima napisanim o vodi. Uklesani su u Živogošću u Makarskom primorju u živoj stijeni pokraj franjevačkog samostana iz 18. st. Nastali su u antici u 4. st. Oda (epigram) je u počast vrele koje je tu nekad izviralo i nakon kratkog toka utjecalo u more. Tu se u rimsko doba nalazilo imanje (*villa rustica*) nekog Licinijana:

*Litorea pressus scruposae margine rupis
inriguus gelido defluit amne latex,
cuius perspicuo per levia saxa meatu
praedulcis salsam perluit unda Tethyn.
Indigenis gratus, preterlabentibus almus;
incola delicias, advena laudat opes.
"Salve, Nymfa, meos dignata invisere fines
et celebrem cunctis conciliare locum.
Nostra salutifero tu mactas predia fonte,
Licinianus ego carmine te dominus".*

Izvor-voda tu bujna i mrzla, rječica prava
izbija, guši je rub obalni – na kršu hrid;
nakon bistra joj toka po oblom i glatkome žalu
slatki plače joj val Tetijin od soli dom.
Domaćem mila je življu, blagodat svakom na putu;
mještanim hvali joj slast, namjernik napose moć.
Zdravo, Nimfo, što zemlju udostojša s' običi moju
slavnim čineć kod svih ovaj predivni kraj.
Vrelom spasonosnim posjed moj počastila ti si –
tebe pjesmom pak ja – vlasnik Licinijan.

- PATSCH, K. (1900), *Die Lika in römischer Zeit*, Wien.
- FRAS, F. J. (1988), *Cjelovita topografija Karlovačke vojne krajine* (Izvor-nik: Agram, 1835), Gospić.
- Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu* (1968), Poseban otisak, akademik Duje Rendić Miočević, Zagreb.
- HORVAT, R. (1941), *Lika i Krbava*, Matica Hrvatska, Zagreb.
- Studija utjecaja na okoliš gradnje autoputa kroz Liku – tunel Mala Kape-la (jug) – Žuta Lokva – Otočac*.
- ŠARIĆ, I. (2000), *Povijesna i kulturološka obilježja prostora*, Zagreb.
- POLJAK, Ž. (1969), *Velebit*, Zagreb.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ, D. (1968), *Carmina Epigraphica*, Split.
- Chronic des Gutenberg – Jahres 1968* (1969), Verlag der Gutenberg – Gesellschaft, Mainz, 1969. Izdano u povodu 500. godišnjice Gutenbergova izuma.
- Svjetska karta širenja knjigotiska objavljena u Meinzu 1962. koju je znanstveno obradio dr. Helmut Presser, direktor Gutenbergova muzeja i šef katedre za povijest tiskarstva u Meinzu. Objavljen je izbor najvažnijih gradova svih pet kontinenata uz navedene godine u kojima su u njima osnovane tiskare.

PISANI KAMENI:
NAJSTARIJI VODNOGOSPODARSKI ZAPIS

Ključne riječi: Pisani kamen, Kosinj, Lika, Hrvatska.

Između 30. i 70. godine po Kristu uklesana je u živoj stijeni odluka Rimskog suda o korištenju izvora vode za ljude i napajanje stoke na Velebitu (područje Begovača gdje su i danas livade i do polovice 20. stoljeća koristilo se za ljetnu ispašu stoke na jednak način).

To je bilo doba značajnog reformatora Dolabelle, koji je razgraničio upravna područja. Sve dijelove našeg Jadrana obuhvatio je nazivom "Dalmacija" kakvu danas poznajemo.

S obzirom na specifičnost zapisa u kamenu koji pripada području Kosinja, dao sam kratke naznake o lijepoj dolini podno Sjevernog Velebita.

WRITTEN STONE: THE OLDEST
DOCUMENT ABOUT WATER MANAGING

Keywords: Written stone, Kosinj, Lika, Hrvatska.

Within the between year 30 and 70 after Christ, the decision of the Roman Tribunal had been carved into the Natural cliff about using the spring water for drinking of people and cattle on Velebit mountain (area Begovača, where meadows had been used for the summer grazing of the cattle until the middle of XX century on the very same way).

Mentioned Time was fte time of the very important reformer Dolabello, who also drew border lines between the administrative areas. He was the one who merged all territories of our side of Adriatic under the mane of Dalmatia, as we know it today.

Having in mind the specificity of the carved text which belongs to the area of Kosinj, I gave the short characteristics of a beautiful valley under the north Velebit.